

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

ЛОЗОВСЬКА НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 005:502.1:664

**ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ
ПРОМИСЛОВОСТІ**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному університеті харчових технологій
Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Драган Олена Іванівна,
Національний університет харчових технологій
Міністерства освіти і науки України, завідувач
кафедри управління персоналом та економіки
праці

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Тарасенко Ірина Олексіївна ,
Київський національний університет технологій та
дизайну Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри фінансів та фінансово-
економічної безпеки

кандидат економічних наук, доцент
Сагайдак Юлія Анатоліївна,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки
України, доцент кафедри екологічного
менеджменту

Захист дисертації відбудеться 04.12.2015 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.058.01 у Національному університеті харчових технологій Міністерства освіти і науки України за адресою: 01601, м.Київ, вул. Володимирська, 68, ауд. А-311.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету харчових технологій Міністерства освіти і науки України за адресою: 01601, м.Київ, Володимирська, 68.

Автореферат розіслано «03» листопада 2015 р.

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради
доктор економічних наук, професор

Н.С. Скопенко

Key words: food industry enterprises, environmental management, environment, environmental aspects, environmental standards, effectiveness of environmental management, quality of environmental management.

Підп. до друку 29.10.2015. Наклад 120 пр.Зам № 30-15

НУХТ. 01601 Київ -33, вул. Володимирська, 68

Свідоцтво про реєстрацію серія ДК №1786 від 18.05.04р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасне промислове виробництво чинить суттєвий вплив на навколишнє середовище. Збільшується кількість викидів забруднюючих речовин в атмосферу, величина забруднених стоків у водні об'єкти та ґрунти, а також кількість відходів промислового виробництва. Тому постає проблема радикальної перебудови відносин між виробництвом підприємств та навколишнім середовищем.

Підприємства харчової промисловості є одними із забруднювачів навколишнього середовища, які виділяють в атмосферу такі шкідливі речовини як діоксид вуглецю, хлор та сполуки хлору, хлорид водню, фреони, хлорвуглеці, метали та їх сполуки, сполуки азоту, оксиди азоту, аміак, діоксид сірки, сірководень, сульфатну кислоту, оксид вуглецю, кислоту оцтову, метан тощо. Також збільшується енергомісткість, ресурсомісткість виробництва харчової продукції та обсяги відходів.

Сукупність всіх вказаних впливів на довкілля призводить до виникнення нової екологічної ситуації на підприємствах харчової промисловості, яка потребує детальних досліджень та створення ефективних парадигм з попередження екологічних катаклізмів. Одним з ефективних мікроекономічних методів впливу на несприятливу екологічну ситуацію підприємств харчової промисловості є екологічний менеджмент. Впровадження системи екологічного менеджменту на сучасних підприємствах стає першочерговим завданням суспільства, адже впровадження стандартів серії ISO 14000 є одним з дієвих методів викорінення природоруйнівного типу господарювання та зменшення негативного впливу на довкілля підприємствами галузі.

Розробці проблематики функціонування екологічного менеджменту присвячені фундаментальні роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема такі вчені як О.В. Астаф'єва, Ю.В. Бабина, Г.В. Белов, Л.Н. Бельдєєва, А.Л. Бобровський, Є.А. Варфоломєєва, С.Е. Дерягина, С.А. Зенченко, М.Е. Ільїна, Л.Ф. Кожушко, О.А. Коник, Л.А. Кормина, Л.М. Кузнецов, Л.В. Купреєва, С.І. Лебедевич, С.М. Літвак, І.С. Масленникова, С.С. Рижков, М.З. Свиткин, Н.В. Селіванова, П.С. Серенков, В.А. Скороходов, П.М. Скрипчук, М.Н. Струкова, Т.А. Трифонова та інші досліджували процес розробки, впровадження та функціонування системи екологічного менеджменту та екологічного аудиту.

Питанням ресурсозбереження та економіки природокористування присвячені праці таких вчених як: Б.М. Данилишин, В.А. Голян, Л.Г. Мельник, І.М. Сотник, О.Ю. Чигрин, М.А. Хвесик та інших.

Науковці Н.К. Блінова, В.І. Мохонько, С.О. Саломахіна, О.В. Суворін та інші досліджували екологічну стандартизацію та сертифікацію підприємств.

Теоретико-методологічні проблеми екологічного підприємництва, а також формування екологічної політики, розроблення екологічної стратегії та екологічних аспектів підприємств досліджені в працях: В.В. Благодатного, П.Є. Гаврилова,

О.І. Драган, Л.І. Максимів, О.А. Потай, І.В. Ремешевської, Ю.А. Сагайдак, М.І. Сокур, І.О. Тарасенко, А.А. Швиндиної та інших.

Проте питання, що стосуються якості та ефективності екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості залишаються недостатньо дослідженими. Проблема співвідношення ефективності та якості екологічного менеджменту є підґрунтям для визначення основних напрямків його удосконалення на підприємствах харчової промисловості.

Актуальність цих невирішених питань обумовили вибір теми дисертаційної роботи, визначили її мету, завдання та зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планом науково-дослідних робіт кафедри менеджменту Національного університету харчових технологій в межах теми: «Управління підприємствами в умовах забезпечення продовольчої безпеки» (державний реєстраційний номер 0112U004638), де автором запропоновано методичні підходи щодо розвитку та оцінювання екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості.

Мета і завдання дослідження. Головною метою дисертаційної роботи є розроблення і обґрунтування теоретико-методичних засад та практичних рекомендацій екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості.

Для досягнення визначеної в роботі мети поставлено та вирішено такі науково-методичні та практичні завдання:

- систематизовано теоретичні підходи до сутності екологічного менеджменту, системи екологічного менеджменту, ресурсозбереження, екологічного аудиту, ефективності екологічного менеджменту;
- уточнено понятійний апарат дослідження, пов'язаний з функціонуванням екологічного менеджменту та екологічного аудиту;
- проаналізовано передовий зарубіжний досвід впровадження екологічних стандартів на підприємствах;
- досліджено існуючу систему стандартів серії ISO 14000 та екологічну політику сучасних підприємств харчової промисловості;
- проведено аналіз реалізації екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості Вінницької області;
- здійснено інтегральну оцінку та проведено моделювання ефективності та якості екологічного менеджменту на досліджуваних підприємствах;
- розроблено методичні підходи та практичні пропозиції щодо удосконалення екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості.

Об'єктом дослідження є екологічний менеджмент на підприємствах харчової промисловості.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні засади функціонування та розвитку екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості в сучасних мовах.

Методи дослідження. Методологічною базою роботи є сукупність прийомів, принципів, методів наукових досліджень, зокрема: *аналізу та синтезу* – для

деталізації об'єкта досліджень та поєднання відокремлених елементів у цілісне явище; *індукції та дедукції* – з метою теоретичного поглиблення уявлень про екологічні аспекти діяльності підприємств харчової промисловості; *класифікаційно-аналітичний та логічного узагальнення* – для з'ясування сутності, завдань та місця екологічного менеджменту в системі управління підприємствами; *історичний* – для дослідження процесу появи стандартів серії ISO 14000; *економіко-статистичний аналіз* – для з'ясування динаміки впливу підприємств харчової промисловості на довкілля; аналітичні методи: *табличний та графічний* – для подання розрахунків та результатів у візуально-графічній формі; *стратегічного аналізу* – для побудови дерева цілей підприємства в галузі охорони навколишнього середовища; *метод експертних оцінок* – для врахування значущості показників якості та ефективності екологічного менеджменту; *економіко-математичного моделювання* – для побудови моделі залежності якості та ефективності екологічного менеджменту.

Розрахунки здійснювались на персональному комп'ютері з використанням програмних пакетів Microsoft Excel for Windows.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти, що регулюють екологічну діяльність підприємств України, офіційні дані Міжнародної організації зі стандартизації, офіційні дані Державної служби статистики України та Вінницької області, дані підприємств харчової промисловості Вінницької області, матеріали спеціалізованих наукових видань та періодичні видання, Інтернет-ресурси, власні емпіричні дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні існуючих теоретико-методичних та розробленні науково-практичних рекомендацій щодо розвитку і оцінювання екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості.

Основні результати дослідження, що містять елементи наукової новизни, полягають у наступному:

вперше:

запропоновано методичний підхід щодо оцінювання екологічного менеджменту підприємства, який враховує співвідношення якості та ефективності екологічного менеджменту, з метою проведення їх інтегральної оцінки, а також здійснено моделювання залежності якості та ефективності екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості;

удосконалено:

узагальнену модель екологічного менеджменту підприємства, що включає деталізацію елементів та специфіку виробництва харчової галузі;

методичний підхід щодо оцінювання ефективності екологічного менеджменту шляхом визначення інтегральної оцінки проведеної за методикою багатомірної середньої, використання якої в дає можливість всебічно оцінити функціонування екологічного менеджменту в цілому;

дістало подальшого розвитку:

теорія екологічного менеджменту в частині уточнення понять: «екологічний менеджмент», «система екологічного менеджменту», «екологічний аудит»; «екологічна культура»;

теоретичний підхід до визначення завдань екологічної освіти, екологічного аудиту, екологічного моніторингу та їх практичної реалізації у системі екологічного менеджменту підприємств харчової промисловості;

класифікація факторів, що впливають на ідентифікацію екологічних аспектів на підприємствах харчової галузі;

методологічний підхід до визначення якості екологічного менеджменту як оцінки функціонуючої системи екологічного менеджменту зі сторони стейкхолдерів, та показників, що характеризують якість і ефективність екологічного менеджменту підприємств харчової галузі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони представляють наукову основу для оцінки та тенденцій розвитку екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості України, як одного з важелів збереження навколишнього середовища. До результатів, які мають найбільше практичне значення, можна віднести пропозиції щодо забезпечення належного рівня обґрунтованості рішень у сфері екологічного менеджменту шляхом врахування результатів моделювання ефективності і якості екологічного менеджменту, інтегральної оцінки ефективності та якості екологічного менеджменту і класифікацію факторів, що впливає на ідентифікацію екологічних аспектів на підприємствах. Результати дисертаційної роботи знайшли практичне застосування в екологічному менеджменті підприємств харчової промисловості Вінницької області, а саме: ТОВ «ЕКО-СФЕРА» (акт впровадження № 455 від 23.04.2015 р.) та Тульчинська філія ТОВ «ТЕРРА ФУД» (акт впровадження № 41 від 05.05.2015 р.).

Окремі теоретичні положення і практичні висновки наукового дослідження використовуються в навчальному процесі Національного університету харчових технологій при викладанні дисциплін «Екологічний менеджмент», «Менеджмент безпеки», а також при виконанні магістерських робіт (акт від 09.04.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею. З наукових доробків, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише ті положення, які є результатом особистого дослідження автора.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційної роботи доповідалися і отримали позитивні відгуки на науково-практичних конференціях: VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Управління сучасним підприємством» (м. Київ, 2012); Meidzynarodowej naukowí-praktycznej konferencji. Innowacje i badania naukowe, jak również i chzastosowaniew praktyce (м. Краків, Польща, 2012); Perspektywy rozwoju nauki. Zbior raportow naukowych (м. Гданськ, Польща, 2012); Міжнародній науково-практичній конференції: «Сучасні проблеми та шляхи їх вирішення в науці, транспорті, виробництві та освіті, 2012» (м. Одеса, 2012 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Участь молоді у розвитку економіки та суспільства» (м. Київ, 2013 р.); Zwiastowac. Nauki i praktyki. „Science – od teorii do praktyki ”(м. Сопот, Польща 2013 р.); Международной научно-практической конференции «Пути развития экономики в контексте евроинтеграционных процессов» (м. Сімферополь,

2014 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку підприємств харчової промисловості» (м. Київ, 2014 р.); VII Міжнародній науковій конференції молодих учених і студентів «Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Тернопіль, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Національні моделі економічних систем: формування, управління, трансформації» (м. Херсон, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка та управління підприємствами, регіонами і країнами», (м. Чернігів, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Ефективна економіка та менеджмент: теорія і практика» (м. Дніпропетровськ, 2014); XI Международной научно-практической конференции «Будущие исследования – 2015» (м. Софія, Болгарія, 2015 р.); XI Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми економіки підприємств в сучасних умовах» (м. Київ, 2015); XI International scientific and practical conference, «Modern european science» (м. Шефільд, Великобританія, 2015 р.).

Публікації. За темою дисертаційної роботи опубліковано 24 наукові праці, серед яких 8 статей, у тому числі 6 у фахових виданнях, 1 закордонна, 1 – у науковому журналі, який включений до наукометричної бази Skopus та 16 публікацій – у матеріалах наукових конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 5,34 д.а., з яких авторів належать 4,53 д.а.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст роботи викладений на 221 сторінках. Робота містить 32 таблиці, 54 рисунки, 26 додатків. Список використаних джерел налічує 203 найменування на 22 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, наукову новизну одержаних результатів, їх практичне значення та апробацію на підприємствах.

У першому розділі **«Теоретичні підходи до екологічного менеджменту підприємства»** досліджено сутність основних понять теорії екологічного менеджменту у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, розкрито питання сутності екологічного менеджменту, принципів та переваг його впровадження на підприємстві, здійснено дослідження історичних аспектів розвитку екологічних стандартів і розглянуто завдання екологічного аудиту та екологічної культури.

Запропоновано визначення поняття «екологічний менеджмент підприємства» як мистецтва прийняття екологічно виважених та безпечних управлінських рішень з метою екологічно якісного та ефективного управління сучасним виробництвом. Система екологічного менеджменту підприємства – це система екологічно орієнтованого управління сучасним виробництвом, елементами якої є екологічна політика, процес навчання персоналу, екологічна культура персоналу, процес ідентифікації екологічних аспектів, екологічна програма, організаційна структура підприємства, процес підготовки до аварійних ситуацій, процес коригування та

превентивні дії, внутрішній екологічний аудит, аналіз системи екологічного менеджменту та інформування стейкхолдерів про досягнуті результати.

Вимоги до покращення стану довкілля символізує модель екологічного менеджменту, що включає такі етапи: планування, діяльність, діагностика, коригування. Кожен з етапів вирішує певні завдання та характеризується результативністю (рис.1).

Рис. 1. Узагальнена модель екологічного менеджменту для підприємств харчової галузі

Екологічні аспекти діяльності підприємств харчової промисловості можна поділити на дві групи: прямі та непрямі. До прямих екологічних аспектів діяльності відносяться: викиди в атмосферу, у воду; забруднення ґрунту; місцеві проблеми (шум, вібрація, запахи тощо); ризики екологічних аварій, небезпечних впливів на навколишнє середовище; транспортування продукції. До непрямих екологічних аспектів діяльності відносяться: екологічна культура постачальників, споживачів,

партнерів; питання пов'язані зі збутом продукції (зберігання, упаковка, транспортування, пошук нових ринків); розробка нової продукції.

Екологічний менеджмент дозволяє підійти до вирішення екологічних проблем на підприємстві системно. Переваги від впровадження екологічного менеджменту на підприємствах наведено на рис 2.

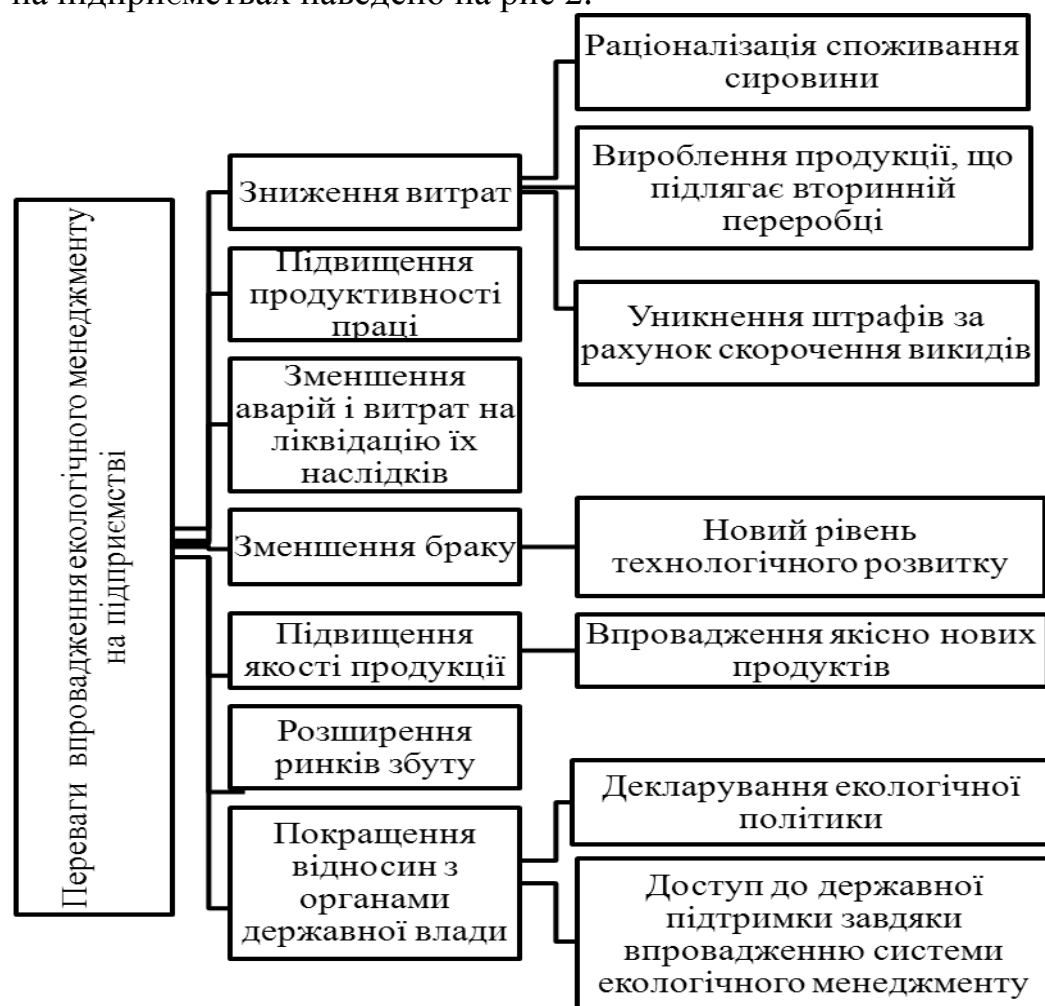

Рис.2. Переваги впровадження екологічного менеджменту на підприємствах

Дослідження в галузі екологічного менеджменту нерозривно пов'язані з екологічним моніторингом, екологічним аудитом та дослідженням функціонування міжнародних стандартів серії ISO 14001. Екологічний моніторинг передбачає проведення коригуючих та превентивних дій для виявлення розбіжностей при функціонуванні системи екологічного менеджменту та реалізації попереджувальних заходів. Завданням екологічного моніторингу на підприємстві є: аналіз та оцінка ефективності системи екологічного менеджменту; контроль відповідності до вимог природоохоронного законодавства; оцінка тенденцій зменшення екологічних аспектів підприємства на довкілля тощо.

Екологічний аудит – це перевірка, яка проводиться певними групами кваліфікованих спеціалістів і включає оцінку впливу підприємств на довкілля та розробку пропозицій щодо зменшення впливу діяльності підприємств на довкілля. Завданнями екологічного аудиту є: збір інформації про екологічні аспекти виробничої діяльності; визначення ступеня екологічної безпеки підприємства; оцінка негативного впливу діяльності підприємства на стан навколишнього

середовища, здоров'я працівників та населення; формування обґрунтованих та об'єктивних висновків.

Завданнями сучасної екологічної освіти є: формування екологічної культури, екологічного мислення персоналу та знань про методи зниження негативного впливу підприємства на навколишнє середовище, а також форми розвитку екологічної культури персоналу підприємств харчової промисловості.

Екологічна культура персоналу підприємства – це компетентна орієнтація персоналу у питаннях: охорони навколишнього середовища та її планування; техніки економічного та правового аналізу впливу виробництва та його складових на екологічну систему; знання способів уникнення негативного впливу на навколишнє середовище; моделювання ресурсозберігаючих та безвідходних технологій.

Екологічний менеджмент набуває все більшої популярності і впровадження системи стандартів ISO 14000 є позитивним фактором для всіх учасників ринкової економіки: для виробників – системний підхід до вирішення екологічних проблем; для постачальників – впевненість у екологічній культурі партнерів; для населення регіону – впевненість у екологічній безпеці виробництва підприємств.

У другому розділі **«Аналіз реалізації екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості України»** досліджено світові тенденції впровадження екологічних стандартів на підприємствах, сучасну екологічну політику на підприємствах харчової промисловості, охарактеризовано особливості функціонування екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості Вінницької області.

У світі кількість організацій, сертифікованих за стандартами ISO 14001, стрімко збільшується і у 2013 р. становила 301647 одиниць, котрі знаходились у 171 країні. Найбільше сертифікованих організацій у країнах Східної Азії та Тихоокеанського регіону – 151089 організацій (Китай – 104735 одиниць, Японія – 23723 одиниць, Корея – 4719 одиниць); у країнах Європи – 119107 організацій (Італія – 24419 одиниць, Великобританія – 16879 одиниць, Іспанія – 16051 одиниць, Румунія – 8744 одиниць, Франція – 7940 одиниць, Німеччина – 7983 одиниць). В Україні у 2013р. сертифікованими за стандартами ISO 14001 були 196 організацій, серед яких 18 одиниць - це підприємства харчової промисловості.

Екологічними проблемами підприємств харчової промисловості є проблеми використання води, проблеми викидів забруднюючих речовин в атмосферу та проблеми утворення великої кількості відходів. У процесі виробничої діяльності підприємства харчової промисловості здійснюють викиди таких забруднюючих речовин, як метали та їх сполуки, залізо та його сполуки, речовини у вигляді суспендованих твердих частинок, сполуки азоту, оксид азоту, оксид вуглецю, метан, діоксид вуглецю та інші. Викиди діоксиду вуглецю, спричинені підприємствами харчової промисловості в Україні становили: у 2009 р. – 2376 тис. т; у 2010 р. – 2468,9 тис. т; у 2011р. – 2674,3 тис. т; у 2012 – 2726,3 тис. т., у 2013р. – 2518,5 тис. т.

Незважаючи на те, що кількість підприємств харчової промисловості, що здійснювали викиди у 2009-2013 рр. мала тенденцію до зменшення (за аналізований період зменшення склало 535 одиниць), обсяги викидів в атмосферу забруднюючих речовин, що припадають на одне підприємство харчової промисловості, мають

тенденцію до збільшення, і за аналізований період збільшення склало 12 т. (рис.3). За період 2009-2013 рр. зросли на 1,5 тис.т. (+82,26%) викиди діоксиду вуглецю, що припадають на одне підприємство харчової промисловості.

Це свідчить про те, що на сучасних підприємствах недостатньо уваги приділяється впровадженню екологічно чистих виробничих процесів, питанням впровадження систем діагностики та контролю викидів в атмосферу.

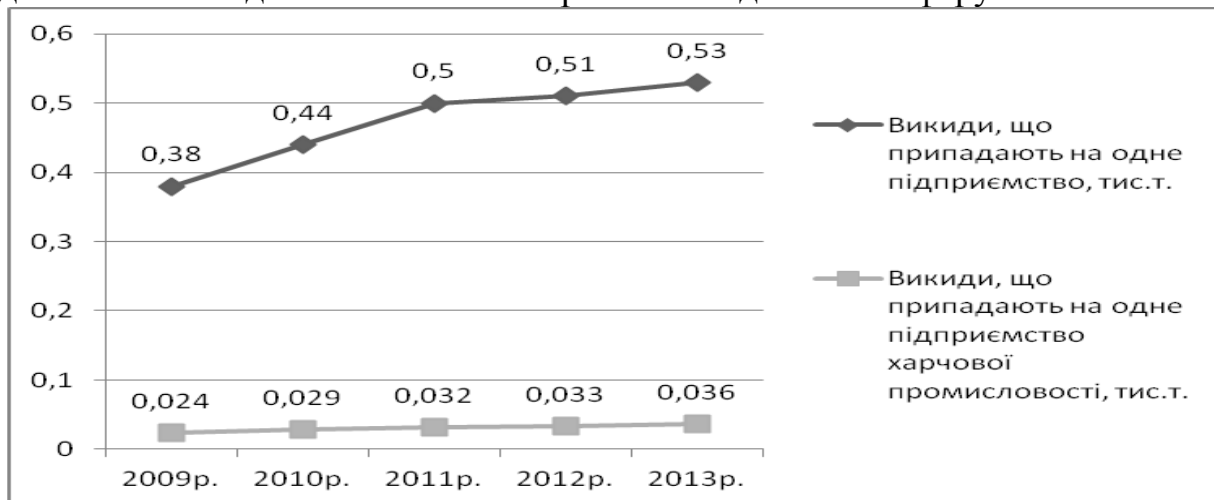

Рис. 3. Обсяги викидів, що припадають на одне підприємство, тис.т.

За 2009–2013 рр. спостерігається тенденція до збільшення несплачених екологічних платежів підприємствами харчової галузі Вінницької області (рис.4). Дане питання актуальне і потребує нагального вирішення, адже екологічні платежі спрямовуються на покращення стану навколишнього середовища.

Рис.4. Величина несплачених екологічних платежів підприємствами харчової галузі Вінницької області у 2009–2013 роках

У роботі визначено, що підприємства харчової промисловості, які можна назвати еталонними з точки зору екологічного менеджменту, це такі в яких ефективно функціонує система екологічного менеджменту, зокрема це «Кока-Кола Беверідж Україна», компанія «Carlsberg Ukraine», корпорація «Оболонь», ДП «УГК

«Nemiroff». Вказані компанії періодично ідентифікують екологічні впливи, які спричиняє їх виробнича діяльність на навколишнє довкілля.

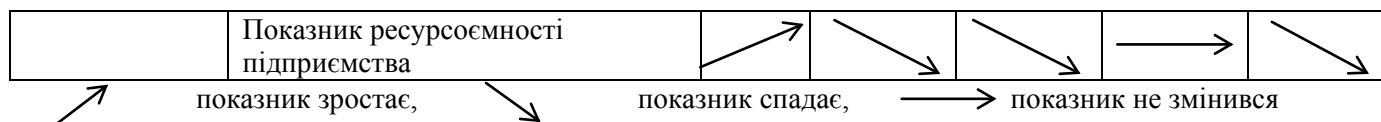
Дослідження діяльності цих компаній показало, що з кожним роком тиск цих підприємств на довкілля зменшується, зокрема зменшується кількість використаної води, енергії, величина викидів забруднюючих речовин в атмосферу та відходів виробництва, що сприяє підвищенню економічної ефективності діяльності.

Для апробації методичного підходу щодо оцінки та розвитку екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості було обрано: ДП УГК «NEMIROFF», (у 2014р. підприємство змінило назву на ТОВ «ЛВН ЛІМІТЕД»), Тульчинська філія ТОВ «ІНТЕР ФУД» (у 2014 р. ТОВ «ІНТЕР ФУД» змінило свою назву на ТОВ «ТЕРРА ФУД»), ТОВ «ЕКО-СФЕРА», ринків лікеро-горілчаної, молочної та безалкогольних напоїв і мінеральної води. Головним принципом вибору підприємства був факт наявності у підприємства сертифікату ISO 14001. У результаті проведених досліджень створено модель екологічного менеджменту для кожного підприємства та дерево цілей у галузі охорони навколишнього середовища, також досліджено динаміку зміни основних показників ефективності екологічного менеджменту (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка зміни показників ефективності екологічного менеджменту

Підприємство	Показник	Динаміка зміни показника				
		2009р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
ДП УГК «NEMIROFF»	Витрати води, що припадають на 1 декалітр виготовленої продукції	↗	↗	↘	→	↘
	Викиди забруднюючих речовин в атмосферу, що припадають на 1 декалітр. виготовленої продукції	↘	↘	↗	↗	↘
	Викиди діоксиду вуглецю, що припадають на 1 декалітр виготовленої продукції	↘	↗	↗	↗	↘
	Показник ресурсоемності підприємства	→	→	↘	↘	↘
Тульчинська філія ТОВ «ТЕРРА ФУД»	Витрати води, що припадають на 1 тону виготовленої продукції	↗	↘	↘	↘	↘
	Викиди забруднюючих речовин в атмосферу, що припадають на 1 тону виготовленої продукції	↘	↘	↗	↘	↘
	Викиди діоксиду вуглецю, що припадають на 1 тону виготовленої продукції	↗	↗	↗	↘	↗
	Показник ресурсоемності підприємства	→	↗	↗	↗	→
ТОВ «ЕКО- СФЕРА»	Витрати води, що припадають на 1 літр виготовленої продукції	↗	↘	↘	↘	→
	Викиди забруднюючих речовин в атмосферу, що припадають на 1 літр виготовленої продукції	↗	↘	↗	↘	↗
	Викиди діоксиду вуглецю, що припадають на 1 літр виготовленої продукції	↗	↘	↘	↘	↘

Аналізуючи динаміку зміни основних показників ефективності екологічного менеджменту необхідно відмітити, що система екологічного менеджменту знаходиться в стадії формування результативності, значна частина показників за аналізований період мала тенденцію до спадання, що свідчить про ефективне управління екологічно спрямованою діяльністю досліджуваних підприємств.

У третьому розділі «**Особливості розвитку екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості**» запропоновано методичний підхід щодо моделювання ефективності, якості екологічного менеджменту та їх залежності, здійснено інтегральну оцінку ефективності та якості екологічного менеджменту, а також надано рекомендації щодо зменшення впливу виробничої діяльності підприємств харчової галузі на довкілля.

В основу запропонованої методики покладено розуміння, що *ефективність екологічного менеджменту* – це позитивний результат функціонування системи екологічного менеджменту, який визначається за допомогою вимірювальних результатів впливу підприємства на довкілля.

Якість екологічного менеджменту – це оцінка зі сторони екологічних стейкхолдерів функціонуючої системи екологічного менеджменту на підприємстві; ситуація, яку спостерігають зацікавлені в діяльності підприємства сторони щодо впливу діяльності підприємства на стан довкілля.

Основні показники ефективності функціонування системи екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості такі: ресурсоемність підприємства; обсяги викидів діоксиду вуглецю, що припадають на одиницю продукції підприємства; кількість використаної води, що припадає на одиницю виготовленої продукції; викиди забруднюючих речовин, що припадають на одиницю виготовленої продукції; загальна кількість відходів та динаміка їх відповідності лімітам.

Для деталізації показників ефективності екологічного менеджменту необхідно розглядати також такі показники як: обсяги відходів підприємства; загальні витрати та інвестиції на охорону навколишнього середовища; оцінка екологічності кожного виду продукції, що виготовляється; клас енергозбереження провідного обладнання.

До основних характеристик якості екологічного менеджменту відносяться показники, які характеризують ефективність та специфічні індикатори, які більше цікавлять саме екологічних стейкхолдерів: зменшення неприємних запахів у повітрі на прилеглий до підприємства території; підвищення родючості ґрунтів; поява та збільшення площі кори дерев заселеної лишайниками на території наближеній до підприємства, що свідчить про зменшення забруднюючих речовин в атмосферному повітрі, адже лишайники є індикаторами для оцінки чистоти повітря; заселення та збільшення чисельності двостулкових молюсків, раків річкових у річках та ставках поблизу підприємства, що свідчить про чистоту водойм.

Для детальнішого розгляду якості екологічного менеджменту необхідно також розглядати специфічні індикатори, такі як: зменшення шуму та вібрацій внаслідок діяльності підприємства; зменшення захворювань населення, що проживає на прилеглий до підприємства території; покращення якості питної води; збільшення об'єму води у водних об'єктах, на території наближеній до підприємства; зменшення випадків захворювання тварин, на території наближеній до підприємства; здійснення програм екологічного оздоровлення природних територій та акваторій; використання упаковки, що піддається рециклюванню.

Ефективність та якість екологічного менеджменту оцінюються за допомогою системи абсолютних, відносних, середніх показників, а також атрибутивних та альтернативних ознак. Для оцінки динаміки та проведення порівнянь у цій сфері потрібно мати узагальнюючий показник по декількох ознаках одночасно. Його розрахунок базується на методиці визначення багатомірної середньої. При цьому осереднюються не значення ознак, а коефіцієнти відношення до середнього рівня по кожній ознаці (процедура нормалізації). Визначення інтегральної оцінки системи показників якості екологічного менеджменту проведено за методикою багатомірної середньої простої. Порівняльний аналіз інтегральних показників якості екологічного менеджменту на досліджуваних підприємствах у динаміці наведено в табл.2.

Таблиця 2

Динаміка інтегральних показників якості екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості Вінницької області у 2009-2013 рр.

Підприємство (одиниця сукупності)	Роки					Темпи зростання ланцюгові, %			
	2009	2010	2011	2012	2013	2010/ 2009	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012
ДП УГК "NEMIROFF"	0,9423	0,9817	0,9843	0,9115	0,9639	104,18	100,26	92,61	105,75
ТОВ "ЕКО- СФЕРА"	1,1045	1,0823	1,1348	1,1821	1,1042	97,99	104,85	104,17	93,41
Тулчинська філія ТОВ "ІНТЕР ФУД"	0,9531	0,9360	0,8809	0,9064	0,9320	98,20	94,12	102,89	102,82

Розраховані інтегральні показники оцінки якості свідчать про нестабільну динаміку цього показника по підприємствах. Так, найнижчий показник зміни по сукупності за досліджуваний період 92,61% для ДП УГК "NEMIROFF" у 2012 році. Найвищий – 105,72% для тієї ж компанії у 2013 р. Розрахований середній темп для кожного з підприємств свідчить про те, що в середньому за період 2009-2013 рр. ДП УГК "NEMIROFF" має найвищу якість екологічного менеджменту в порівнянні з іншими досліджуваними підприємствами.

Для врахування значущості основних показників якості та ефективності екологічного менеджменту було проведено експертизу. При визначенні важливості показників ефективності екологічного менеджменту експертами були 30 осіб (екологи та менеджери вищої ланки підприємств харчової промисловості). Кожний експерт визначив міру своєї обізнаності з досліджуваного питання, тобто здійснив самооцінку за десятибальною шкалою. Коефіцієнт конкордації показав високу

ступінь узгодженості думок експертів. У результаті експертизи виявлено, що найважливішими показниками ефективності екологічного менеджменту є наступні показники, розташовані в такому порядку: кількість використаної води, що припадає на одиницю виготовленої продукції; ресурсоємність підприємства; обсяги викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферу.

Порівняльний аналіз інтегральних показників ефективності екологічного менеджменту на досліджуваних підприємствах у динаміці наведено в табл.3.

Таблиця 3

Динаміка інтегральних показників ефективності екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості Вінницької області

Підприємство (одиниця сукупності)	Роки					Темпи зростання ланцюгові, %			
	2009	2010	2011	2012	2013	2010/2009	2011/2010	2012/2011	2013/2012
ДП УГК "NEMIROFF"	48,12	45,07	42,73	2,79	3,54	93,65	94,82	6,53	127,08
ТОВ"ЕКО-СФЕРА"	1,65	1,87	2,10	2,28	2,06	113,59	111,92	108,88	90,33
Тульчинська філія ТОВ "ІНТЕР ФУД"	24,99	7,69	6,17	6,56	19,64	30,76	80,28	106,32	299,37

Найвищу ефективність екологічного менеджменту демонструє у 2009-2011 рр. ДП УГК "NEMIROFF". У 2009-2010 рр. Тульчинська філія ТОВ "ІНТЕР ФУД" показала високу ефективність екологічного менеджменту. Протягом досліджуваного періоду відносна стабільність за показником ефективності екологічного менеджменту характерна для ТОВ "ЕКО-СФЕРА".

Для отримання інформації для підвищення ступеня обґрунтованості рішень в сфері екологічного менеджменту досліджені залежності між інтегральними показниками ефективності та якості екологічного менеджменту для сукупності досліджуваних підприємств харчової промисловості Вінницької області. Результати вивчення залежності якості екологічного менеджменту від його ефективності для ДП УГК "NEMIROFF" вказують на прямий та досить істотний зв'язок між досліджуваними ознаками. Найкращою моделлю для прогнозування інтегрального показника якості є лінійна залежність.

Проведене моделювання може слугувати підтвердженням необхідності контролювання факторів різного рівня значущості, на основі яких був розрахований інтегральний показник ефективності екологічного менеджменту. Модельні побудови, застосовані для вивчення залежності між інтегральними оцінками якості та ефективності екологічного менеджменту на ТОВ "ЕКОСФЕРА", вказують на істотний зв'язок між ними. Найбільш адекватною та якісною моделлю прогнозування залежності між досліджуваними ознаками є поліном другого ступеня та лінійна залежність. Для Тульчинської філії ТОВ "ІНТЕР ФУД" найбільші значення показників зв'язку та статистичних критеріїв між досліджуваними ознаками має гіперболічна залежність, що вказує на обернений зв'язок між досліджуваними ознаками. Така залежність може бути результатом неефективної політики в сфері екологічного менеджменту. Отже, необхідно формувати

кардинально нову стратегічну екологічну програму, яка містила б проекти по технічному переоснащенню технологічного устаткування на інноваційне ресурсозберігаюче та високопродуктивне; розвитку екологічної культури та екологічного мислення персоналу підприємства; раціонального використання сировини та матеріалів, попередження забруднення та інші негативні впливи на навколишнє середовище.

На основі проведених досліджень у дисертаційній роботі обґрунтовуються пропозиції щодо зменшення впливу виробничої діяльності підприємств харчової галузі на довкілля, зокрема, це впровадження та підтримування інтегрованих систем управління, заснованих на серії міжнародних стандартів ISO 22000, ISO 9001 та ISO 14001, впровадження сучасних екологічно ефективних заходів для зменшення викидів парникових газів та проведення безперервного аналізу величини викидів парникових газів, впровадження технології багаторазового використання очищених вод та періодичного аналізу впливу водозабору на місцеві екосистеми, мінімізація кількості відходів, зменшення величини ресурсомісткості продукції тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено актуальне наукове завдання, що полягає у обґрунтуванні теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо розвитку екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості. Проведені дослідження дозволили зробити наступні висновки:

1. Розвиток підприємств харчової промисловості в Україні в сучасних умовах супроводжується зростанням їх екологічної небезпеки. Підприємства харчової промисловості створюють складну екологічну ситуацію адже, як правило, не впроваджують безвідходні та маловідходні технології, мають низькі ступені очистки стічних вод, викидів забруднюючих речовин в атмосферу та значну кількість відходів виробництва. Водночас від підприємств харчової галузі очікують якісних, екологічно безпечних харчових продуктів, виготовлених з мінімальним навантаженням на довкілля.

Екологічний менеджмент допомагає підприємствам підійти до вирішення екологічних проблем системно, адже дозволяє знижувати витрати, підвищувати продуктивність праці, зменшувати кількість аварій, зменшувати кількість браку, підвищувати якість продукції, розширювати ринки збуту, покращувати відносини з державними органами влади. Незважаючи на основні переваги, що отримує підприємство від впровадження стандартів серії ISO 14000, існують і певні недоліки, зокрема це велика кількість капіталовкладень, відсутність якісних вимог до обсягів викидів, концентрації речовин тощо.

2. Узагальнення точок зору сучасних вчених-економістів дозволило дослідити теоретичні підходи до формування сутності екологічного менеджменту через поняття системи екологічного менеджменту, екологічного аудиту, моделі екологічного менеджменту підприємства, і надати авторське визначення: екологічний менеджмент підприємства – це мистецтво прийняття екологічно виважених та безпечних управлінських рішень з метою екологічно якісного та ефективного управління сучасним виробництвом.

У роботі ідентифіковані екологічні аспекти на підприємствах харчової промисловості, врахування яких є необхідним для визначення елементів виробничого процесу, що потребують контролю та покращення. Визначені завдання

екологічної освіти, завдання екологічного моніторингу та екологічного аудиту, що сприятиме підвищенню ефективності екологічного менеджменту на підприємстві.

3. Досліджено закордонний досвід впровадження системи екологічного менеджменту як напрямку отримання конкурентних переваг на зовнішньому ринку. Результати свідчать, що найбільша увага приділяється отриманню сертифікатів серії ISO 14001 в країнах Східної Азії і Тихоокеанського регіону та країнах Європи. Підприємства харчової промисловості, які можна назвати еталонними з точки зору впровадження екологічного менеджменту, це ті, що приєдналися до Глобального договору ООН, зокрема це – компанії «Кока-Кола Беверідж Україна», Carlsberg Ukraine, ПрАТ «Оболонь» та інші.

Розглянуто систему екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості Вінницької області – ДП УГК «NEMIROFF», Тульчинська філія ТОВ «ІНТЕР ФУД», ТОВ «ЕКО СФЕРА», яка досить ефективно функціонує, про що свідчать постійні зниження фактичних обсягів утворення відходів у порівнянні з нормативно допустимими показниками та скорочення обсягів води, що припадають на одиницю виготовленої продукції, викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферу.

4. Досліджено співвідношення ефективності та якості екологічного менеджменту, які є основою для визначення основних напрямків його удосконалення на підприємствах харчової промисловості для досягнення збалансованого та гармонічного розвитку галузі. Запропонований напрямок гармонізації інтересів підприємств та стейкхолдерів із залученням потенціалу моделювання, яке надає додаткові знання для розуміння складних взаємин між якістю та ефективністю екологічного менеджменту. Результатом досліджень у цьому напрямку є побудова концептуальної моделі комплексної оцінки ефективності та якості екологічного менеджменту.

5. Розроблені науково-практичні основи комплексної оцінки ефективності та якості екологічного менеджменту, які полягають у чіткому визначенні понять «якість екологічного менеджменту» та «ефективність екологічного менеджменту». Для кількісного вимірювання основних аспектів цих складних понять, оцінки їх в динаміці, здійснення контролю виконання екологічних програм та їх корегування, виконання відповідних порівнянь між окремими підприємствами запропонована система показників. Основні показники ефективності екологічного менеджменту розроблені у відповідності із запропонованою схемою оцінки екологічної ефективності, а показники якості обрані за пріоритетами стейкхолдерів.

6. Запропонована методика інтегрального оцінювання якості та ефективності екологічного менеджменту. Для забезпечення об'єктивності такого оцінювання в процесі виконання дисертаційного дослідження було проведено експертне опитування двох груп експертів щодо вагомості показників ефективності та якості екологічного менеджменту відповідно. Узагальнені результати опитувань оцінені на основі багатоетапної процедури оцінки узгодженості думок експертів, що дозволило запропонувати методичний підхід до відповідних інтегральних показників.

7. Застосування потенціалу методики інтегрального оцінювання дозволило провести коректний порівняльний аналіз ефективності і якості екологічного менеджменту на досліджуваних підприємствах харчової промисловості та оцінити стан цієї діяльності в динаміці для окремих підприємств. Так, нестабільна динаміка ефективності екологічного менеджменту свідчить про дискретність заходів цього напрямку діяльності досліджуваних підприємств.

Для отримання додаткової інформації про специфіку залежності між ефективністю екологічного менеджменту та його якістю для сукупності

досліджуваних підприємств харчової промисловості Вінницької області, використано економетричне моделювання, згідно якого для кардинального удосконалення екологічного менеджменту необхідно формувати стратегічну екологічну програму підприємства, яка містила б конкретні проекти з технічного переоснащення технологічного устаткування на інноваційне ресурсозберігаюче та високопродуктивне; розвитку екологічної культури і екологічного мислення персоналу підприємства; раціонального використання сировини та матеріалів, попередження забруднення та інших негативних впливів на навколишнє середовище.

Практична реалізація сформульованих у дисертації науково-теоретичних положень та практичних рекомендацій сприятиме удосконаленню та розвитку екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях:

1. Драган О. І. Особливості процесу ідентифікації екологічних аспектів на підприємствах харчової промисловості / О. І. Драган, Н. М. Лозовська // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2015. – № 3. – С.35-41 (0,38 д.а., особисто автору належить 0,19 д.а.).

2. Лозовська Н. М. Теоретичні аспекти екологічного аудиту на підприємстві / Н. М. Лозовська // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету Серія Економічні науки. – 2013. – Випуск 2(77). – Вінниця: ВНАУ. – С.34–43.(0,33 д.а.).

3. Лозовська Н. М. Ресурсозбереження як один з основних напрямків, що сприяє підвищенню ефективності діяльності підприємства. / Н. М. Лозовська // Регіональна бізнес – економіка та управління. – 2013 р.– №2 (38) червень, «Вінпрінт».– С. 49–54. (0,29 д.а.).

4. Лозовська Н. М. Методика формування моделі комплексної оцінки ефективності та якості екологічного менеджменту для підприємств харчової промисловості / Н. М. Лозовська // Глобальні та національні проблеми економіки.– 2014.– №2.– С.599–603. (0,43 д.а.).

5. Лозовська Н. М. Вплив українських підприємств харчової галузі на довкілля/ Н. М. Лозовська // Інтелект ХХІ. – 2014. – №2. – С.136–144. (0,46 д.а.).

6. Lozovska Natalia Using the expert assessments to determine the importance of quality and efficiency indicators of environmental management / Natalia Lozovska // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – №12. – С.77–79.(0,32 д.а.).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

7. Dragan Olena. Economic and environmental problems of enterprises food industry / Olena Dragan, Natalia Lozovska // Економічний часопис ХХІ: науковий журнал. – Київ. – 2014. – № 3/4. – С. 35–38 (0,54 д.а., особисто автору належить 0,27 д.а.).

8. Lozovskaya Nataliya. The assessment of trends International Standart ISO 14001 for companies. / Nataliya Lozovskaya // Intellectual Archive. Volume 2. – 2013. – Number 5.Toronto, September. – P. 14–24. (0,44 д.а.).

Тези доповідей та матеріали конференцій:

9. Лозовська Н. М. Впровадження міжнародних стандартів ISO 14000 на підприємствах харчової промисловості / Н. М. Лозовська // Управління сучасним підприємством: Матеріали VIII Міжнарод. наук. практ. конф., Київ, 22–23 березня 2012р.: Тези доп. – К.: НУХТ. – 2012. – С. 78–79. (0,07 д.а.).

10. Лозовська Наталія Дотримання принципів концепції стійкого розвитку як запорука успіху підприємств харчової промисловості / Наталія Лозовська // Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід: VII Міжнародна наукова конференція молодих учених і студентів. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – С.27–28. (0,07 д.а.).

11. Лозовська Н. М. Екологічні проблеми підприємств харчової галузі Вінницького регіону / Н. М. Лозовська, А. І. Бондар // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Національні моделі економічних систем: формування». Частина I, Херсон, 10-11 жовтня 2014р. – Херсон: ВД «Гельветика», 2014. – С.166–168 (0,14 д.а., особисто автору належить 0,07 д.а.).

12. Лозовська Н. М. Завдання екологічного аудиту на підприємстві / Н.М. Лозовська // Участь молоді у розвитку економіки та суспільства України: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених, Київ, 14 – 15 березня 2013 р.: Тези доповідей. – К.: НУХТ, 2013. – С.260-261. (0,11 д.а.).

13. Лозовська Н. М. Значення екологічного менеджменту для діяльності сучасних підприємств / Н. М. Лозовська // Участь молоді у розвитку економіки та суспільства України: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених, Київ, 16–17 лютого 2012 р.: Тези доповідей. – К.: НУХТ, 2012. – С.55-56 (0,12 д.а.).

14. Лозовська Н. М. Значення та завдання екологічного менеджменту для діяльності підприємств харчової промисловості на сучасному етапі розвитку / Н. М. Лозовська // MATERIAŁY Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej Konferencji. Innowacje i badania naukowe, jak również ich zastosowanie w praktyce (28.06.2012-30.06.2012). Czesc 1. Krakow, 2012. –S. 71-78. (0,38 д.а.).

15. Лозовська Н. М. Історичні аспекти розвитку екологічних стандартів BS 7750 та EMAS / Н. М. Лозовська, А. С. Яремчук // Ефективна економіка та менеджмент: теорія і практика. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 14–15 листопада 2014 р. // Національний гірничий університет. – Дніпропетровськ: ВД «Гельветика», 2014. – Ч.1. – С 78-79. (0,11 д.а., особисто автору належить 0,055 д.а.).

16. Лозовська Н. М. Корпоративна соціальна відповідальність, як один з факторів ефективної діяльності сучасних підприємств харчової галузі / Н. М. Лозовська, Є. І. Бондар, О. І. Качур // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Економіка та управління підприємствами, регіонами і країнами в умовах ризиків». Чернівці. 27-28 листопада 2014 р. – Д.: НГУ, 2014. – С.18–21. (0,19 д.а., особисто автору належить 0,1 д.а.).

17. Лозовська Н. М. Особливості навчання фахівців впровадженню системи екологічного менеджменту на сучасних підприємствах / Н. М. Лозовська, В. П. Бойко Zwiastowac. Nauki i praktyki. „Science – od teorii do praktyki”. (29.03.2013-31.03.2013) – Sopot: Wydawca: Sp.z o.o. „Diamond trading tour”, 2013. – С.96-99 (0,08 д.а., особисто автору належить 0,05 д.а.).

18. Лозовська Н. М. Переваги та недоліки впровадження стандартів серії ISO 14000 на підприємствах / Н. М. Лозовська, В. П. Бойко // Сборник научных трудов SWorld. Материалы международной научно-практической конференции «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании, 2012». – Выпуск 4. Том 15. – Одесса: КУПРИЕНКО, 2012. – С. 36-38. (0,14 д.а., особисто автору належить 0,09 д.а.).

19. Лозовська Н. М. Перспективи впровадження систем екологічного менеджменту на українських підприємствах / Н. М. Лозовська, О. Л. Чернега // Perspektywy rozwoju nauki. Zbiór raportów naukowych. (28.11.2012-30.11.2012) – Gdańsk: Wydawca: Sp.zo.o. «Diamondt radingtour», 2012. – S. 31–35. (0,1 д.а., особисто автору належить 0,08 д.а.).

20. Лозовська Н. М. Формування екологічної культури на підприємствах харчової промисловості / Н. М. Лозовська // Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку підприємств харчової промисловості: всеук. наук.-практ. конф. 24-25 квітня 2014 р. – Київ : НУХТ, 2014. – С. 99-101. (0,13 д.а.).

21. Лозовська Н. М. Стандарти ISO 14000: вимоги до екологічного менеджменту підприємств / Н. М. Лозовська // Матеріали за 11-а міжнародна научна практична конференція, «Бъдещите изследвания», – 2015. – Том 2. Икономики. София. «Бял ГРАД-БГ» ООД. – С.18–21. (0,16 д.а.).

22. Лозовська Н. М. Завдання екологічного маркування / Н. М. Лозовська, М. О. Олійник // Шляхи розвитку економіки у контексті євроінтеграційних процесів: Міжнар. наук. - практ. конф. 7-8 лютого 2014 р. – Наукове об'єднання “Economics”.-Сімферопіль: НО «Economics», 2014. – С.35–36. (0,12 д.а., особисто автору належить 0,08 д.а.).

23. Natalia Lozovska Modeling the relation between the quality and effectiveness of environmental management (on the example of food industry enterprises in Vinnytsia region) / Natalia Lozovska // Проблеми економіки підприємств в сучасних умовах. Матеріали XI Міжнарод. наук.-практ. конф., Київ, 21–22 травня 2015р.: тези доп. – К., 2015. – С.117–119. (0,12 д.а.).

24. Лозовская Н. Н. Тенденции внедрения стандартов ISO 14001 в странах Восточной Азии и Тихоокеанского региона / Н. Н. Лозовская // Materials of the XI International scientific and practical conference, «Modern European science», Volume 1. Economic science. Sheffield. Science and education LTD. – 2015. – S.91–93. (0,11 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Лозовська Н.М. Екологічний менеджмент на підприємствах харчової промисловості. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Національний університет харчових технологій Міністерства освіти і науки України, Київ, 2015.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню теоретичних, методичних та практичних рекомендацій щодо екологічного менеджменту на підприємствах харчової промисловості. У роботі розвинуто понятійно-категоріальний апарат екологічного менеджменту. Розглянуто та узагальнено погляди вчених на теорію екологічного менеджменту. Досліджено еволюцію розвитку екологічних стандартів.

Досліджено тенденції впровадження екологічних стандартів в Україні та у світі загалом. Здійснено аналіз екологічних платежів підприємствами та викидів

забруднених речовин в атмосферу в Україні. Досліджено результати функціонування екологічного менеджменту на підприємствах Вінницької області та провідних підприємствах харчової промисловості України.

Визначено напрями зменшення негативного впливу підприємств харчової промисловості на довкілля.

Розроблено методичний підхід до розвитку екологічного менеджменту на основі моделювання ефективності і якості екологічного менеджменту. Запропоновано методику розрахунку інтегральної оцінки якості та ефективності екологічного менеджменту, що базується на основі вимірювальних результатів впливу підприємства на довкілля та оцінки зі сторони екологічних стейкхолдерів функціонуючої системи екологічного менеджменту.

Ключові слова: підприємства харчової промисловості, екологічний менеджмент, екологічні аспекти, екологічні стандарти, ефективність екологічного менеджменту, якість екологічного менеджменту.

АННОТАЦИЯ

Лозовская Н.М. Экологический менеджмент на предприятиях пищевой промышленности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Национальный университет пищевых технологий Министерства образования и науки Украины, Киев, 2015.

Диссертация посвящена исследованию теоретических, методических и практических рекомендаций по развитию и оценке экологического менеджмента на предприятиях пищевой промышленности.

В работе рассмотрено понятийно-категориальный аппарат экологического менеджмента. Охарактеризованы элементы системы экологического менеджмента. Рассмотрены и обобщены результаты ученых по теории экологического менеджмента предприятий.

Исследована эволюция развития и внедрения экологических стандартов BS 7750, EMAS и стандартов серии ISO 14000. Рассмотрено серию стандартов и их классификацию в соответствии с их оптимальным местом в стадиях цикла Деминга.

Определены понятия: «экологический менеджмент», «система экологического менеджмента», «экологический аудит» и «экологическая культура».

В диссертационной работе отслежено динамику изменения количества сертифицированных организаций в мире по международному стандарту ISO 14001, также исследован зарубежный опыт внедрения системы экологического менеджмента в деятельность предприятий.

Исследованы тенденции внедрения экологических стандартов в Украине. Осуществлен анализ экологических платежей предприятиями и выбросов загрязняющих веществ в атмосферу в Украине. Исследована экологическая эффективность деятельности предприятий пищевой промышленности Украины, которые являются эталонными с точки зрения экологического менеджмента. Проанализированы капитальные инвестиции и текущие расходы предприятий Винницкой области на охрану окружающей среды в 2009–2013 гг. Исследованы результаты функционирования экологического менеджмента на предприятиях пищевой промышленности Винницкой области.

Предложено направление гармонизации интересов предприятий и экологических стейкхолдеров с привлечением потенциала моделирования, которое предоставляет дополнительные знания для понимания сложных взаимоотношений между качеством и эффективностью экологического менеджмента. Разработаны научно-практические основы комплексной оценки эффективности и качества экологического менеджмента. Предложена методика интегральной оценки качества и эффективности экологического менеджмента. Для обеспечения эффективности такого оценивания проведен экспертный опрос двух групп экспертов по весомости показателей эффективности и качества экологического менеджмента соответственно.

Осуществлен корреляционно-регрессионный анализ для установления вида зависимости качества и эффективности экологического менеджмента для исследуемых предприятий. Результаты изучения исследуемой зависимости указывают на весьма существенные и прямые связи между исследуемыми признаками. Определены направления уменьшения негативного влияния предприятий пищевой промышленности на окружающую среду.

Ключевые слова: предприятия пищевой промышленности, экологический менеджмент, экологические аспекты, экологические стандарты, эффективность экологического менеджмента, качество экологического менеджмента.

ABSTRACT

Lozovska Natalia. Environmental management at food industry enterprises. – Manuscript.

The candidate's thesis for a degree in economic sciences, the specialty 08.00.04 – economics and business administration (according to the type of economic activity). The National University of Food Technologies, the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2015.

The thesis is devoted to studying of theoretical, methodological and practical recommendations for environmental management at food industry enterprises. The paper developed conceptual and categorical framework of the environmental management. We have considered and generalized the points of view of scientists on the theory of environmental management. We have studied development evolution of environmental standards.

We have also studied the tendencies of implementing environmental standards in Ukraine and in the world in general. In the paper we have analyzed the environmental charges by enterprises and pollutant emissions into the atmosphere in Ukraine. We have studied the results of environmental management operation at enterprises of Vinnytsia region and leading food industry enterprises in Ukraine.

We have determined the ways of reducing the negative impact of food industry enterprises on the environment.

We have developed the methodical approach to the development of environmental management based on modeling of efficiency and quality of environmental management. The paper has offered the method of calculating the integrated assessment of quality and effectiveness of environmental management that is based on the measurement results of enterprise impact on the environment and on the part of stakeholders of environmental management system operation.

Key words: food industry enterprises, environmental management, environment, environmental aspects, environmental standards, effectiveness of environmental management, quality of environmental management.